

УДК 336.774

Послідовність оцінки фінансового стану боржників – юридичних осіб

Тютюнник Ю.М.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії

Дорогань-Писаренко Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії

Тютюнник С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри організації обліку та аудиту
Полтавської державної аграрної академії

Стаття присвячена актуальним питанням аналізу кредитоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Уточнено зміст категорії «кредитоспроможність». Запропоновано алгоритм оцінки фінансового стану боржників, що є юридичними особами, з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту як послідовність взаємопов'язаних етапів. Окреслено особливості такого алгоритму з урахуванням чинної нормативної бази.

Ключові слова: кредитоспроможність, логістична модель, інтегральний показник фінансового стану боржника – юридичної особи, фінансовий показник, клас боржника – юридичної особи, коефіцієнт ймовірності дефолту.

Тютюнник Ю.М., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник С.В. ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ДОЛЖНИКОВ – ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

Статья посвящена актуальным вопросам анализа кредитоспособности субъектов предпринимательской деятельности. Уточнено содержание категории «кредитоспособность». Предложен алгоритм оценки финансового состояния должников, которые являются юридическими лицами, с целью определения значения коэффициента вероятности дефолта как последовательность взаимосвязанных этапов. Выделены особенности такого алгоритма с учетом действующей нормативной базы.

Ключевые слова: кредитоспособность, логистическая модель, интегральный показатель финансового состояния должника – юридического лица, финансовый показатель, класс должника – юридического лица, коэффициент вероятности дефолта.

Tyutyunyk Y.M., Dorohan-Pysarenko L.O., Tyutyunyk S.V. SEQUENCE OF ESTIMATION OF THE FINANCIAL STATE OF DEBTORS – LEGAL ENTITIES

The article is sanctified to the pressing questions of analysis of solvency of performers of entrepreneurial activities. Maintenance of category is specified "solvency". The algorithm for evaluating the financial condition of the debtors that are legal entities, for the purpose of determining the value of the coefficient of probability of default as a series of inter-related stages. The features of such algorithm are outlined taking in to account an operating normative base.

Keywords: solvency, logistic model, integral index of the financial state of debtor – legal entity, financial index, class of debtor – legal entity, coefficient of probability of default.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах об'єктивної необхідності нарощування обсягів кредитних вкладень у вітчизняну економіку особливої актуальності набувають питання об'єктивного визначення кредитоспроможності різних категорій позичальників, розроблення оптимальних методик оцінки їх фінансового стану.

Аналіз кредитоспроможності – це творчий процес, який вимагає від працівників банків

глибоких економічних знань, аналітичного мислення, уміння визначати й оцінювати тенденції у господарській діяльності та фінансовому стані боржника, можливості дотримання ним принципів кредитування. Підхід до оцінки кредитоспроможності потенційних клієнтів має бути системним і комплексним, враховувати їх загальну характеристику, результати аналізу фінансового стану та ефективність заходів (проектів), що кредитуються.

З метою забезпечення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банків Правлінням Національного банку України Постановою від 30 червня 2016 р. № 351 затверджено «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [1]. Це Положення розроблено відповідно до Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України». Підходи, визначені цим Положенням, ґрунтуються на принципах і рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, включаючи застосування компонентів кредитного ризику (EAD – експозиція під ризиком, PD – імовірність дефолту боржника / контрагента, LGD – втрати в разі дефолту).

Положення № 351 вступило в дію 3 січня 2017 р. і визначає порядок оцінки банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, а також встановлює мінімальні вимоги до банків щодо визначення розміру очікуваних втрат (збитків) за активними банківськими операціями внаслідок реалізації кредитного ризику.

З урахуванням змін у нормативному забезпеченні оцінки фінансового стану боржників, зокрема юридичних осіб, виникає необхідність уточнення послідовності відповідних методик із метою ефективної їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» (затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 25 січня 2012 р. № 23), яке втратило чинність 30 червня 2016 р., наводилося таке визначення: «кредитоспроможність – наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитних операцій і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки».

На думку Л.А. Лахтіонової, кредитоспроможність – це такий фінансовий стан підприємства, який дає змогу отримати кредит і своєчасно його повернути [2, с. 272]. Ю.С. Цал-Цалко визначає кредитоспроможність як наявність у підприємства умов одержання позики та її повернення у визначений термін [3, с. 368]. П.Ю. Буряк та інші науковці під кредитоспроможністю суб'єкта господарювання розуміють наявність у нього можливості отримання кредиту та його повернення, що характеризується його дисциплінованістю

під час розрахунків за раніше отримані кредити, поточним фінансовим станом і можливістю за потреби мобілізувати грошові засоби з різноманітних джерел [4, с. 361]. О.В. Павловська та інші вчені підкреслюють, що кредитоспроможність – синтетичний показник, який відображає рівень ділової надійності підприємства та його спроможності виконувати договірні зобов'язання, зокрема спроможності погасити кредит [5, с. 363].

У новому нормативному документі, а саме «Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», немає визначення терміна «кредитоспроможність», натомість наводиться визначення терміна «платоспроможність» як здатність боржника (контрагента) банку здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань відповідно до умов договорів [1].

На нашу думку, між кредитоспроможністю і платоспроможністю є істотна відмінність, адже кредитні зобов'язання позичальника перед банком, на відміну від інших зобов'язань, мають бути погашені виключно грошима. Тому для банка, який надає кредит, недостатньо, щоб боржник був платоспроможним, він повинен бути кредитоспроможним. У зв'язку з цим виникає необхідність використання категорії кредитоспроможності для характеристики спроможності боржника погашати свої зобов'язання перед банком саме грошовими коштами.

Отже, доцільно вдосконалити визначення категорії кредитоспроможності, що міститься у літературних джерелах, і навести його у такій редакції: кредитоспроможність – це спроможність за конкретних умов кредитування у повному обсязі та у визначений кредитним договором строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошима, що генеруються боржником у процесі основної діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є уточнення послідовності оцінки фінансового стану боржників, що є юридичними особами, з урахуванням уведення в дію «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» (Постанова Правління НБУ від 30 червня 2016 р. № 351).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших елементів аналізу кредитоспроможності є оцінювання комерційним банком фінансового стану боржника, на підставі результатів якого визначається значення коефіцієнта ймовірності дефолту.

Відповідно до вимог Національного банку України банк з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника, що є юридичною особою, крім банку та бюджетної установи, здійснює оцінку фінансового стану [1]:

1) боржників – юридичних осіб, які, відповідно до вимог законодавства України, складають квартальну та річну фінансову звітність не рідше одного разу на три місяці (боржників – юридичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, – на підставі даних річної фінансової звітності, що вони складають не рідше ніж одного разу на 12 місяців);

2) боржників – юридичних осіб, які, відповідно до вимог законодавства України, складають тільки річну фінансову звітність не рідше одного разу на 12 місяців;

3) групи юридичних осіб, учасником якої є боржник / контрагент, що перебувають під спільним контролем, до яких застосовуються вимоги щодо складання консолідованої / комбінованої фінансової звітності згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності, що вони складають не рідше ніж одного разу на 12 місяців.

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника – юридичної особи з установленою періодичністю, але не пізніше, ніж протягом трьох наступних календарних місяців після подання боржником – юридичною особою фінансової звітності відповідно до вимог законодавства України.

Алгоритм оцінки фінансового стану боржника – юридичної особи з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту пропонуємо розглядати як послідовність взаємопов'язаних етапів.

1) З огляду на належність підприємства, відповідно до законодавства України, до великого, середнього або малого та вид його економічної діяльності обирається модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (таблиці 1, 2 додатку 7 до Положення № 351).

Банк визначає вид економічної діяльності боржника – юридичної особи згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 на підставі наданого ним розшифрування даних рядка 2000 форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» або форми № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати» річної фінансової звітності боржника – юридичної особи за останній звітний рік щодо структури доходів, виходячи

з максимального значення частки доходу від певного виду діяльності (у відсотках) у загальному обсязі чистого доходу (виручки), отриманого від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). У разі однакового значення частки доходу за двома (або більше) видами діяльності модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи обирається банком самостійно на підставі одного з таких видів діяльності.

Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням логістичної моделі за такою формулою:

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_i, \quad (1)$$

де Z – інтегральний показник;

x_i – показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника – юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком України діапазонів для кожного фінансового показника (таблиці 1,2 додатку 7 до Положення № 351);

β_i – коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 – вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком України.

Величини x_i , β_0 , β_i щороку актуалізуються Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб. Банк для актуалізації логістичної моделі подає до Національного банку України дані про класифікацію боржників – юридичних осіб, а також дані їх фінансової звітності за формою та в строки, установлені Національним банком України.

2) За даними фінансової звітності підприємства визначаються фінансові показники, які використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (таблиця 3 додатку 7 до Положення № 351):

– для боржника, що є великим або середнім підприємством, він розраховується за формою № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», формою № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» [6];

– для боржника, що є малим підприємством, він розраховується за формою № 1-м або № 1-мс «Баланс», формою № 2-м або № 2-мс «Звіт про фінансові результати» [7].

Для боржника, що є великим або середнім підприємством, передбачено 16 фінансових показників (K_1, \dots, K_{16}), а для боржника,

що є малим підприємством, – 13 фінансових показників (МК₁, ..., МК₁₃).

Для цілей розрахунку фінансових показників усі показники звітності враховуються зі знаком (+), як це передбачено відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. Зі знаком (–) враховується лише показник власного капіталу (форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форми № 1-м (1-мс) «Баланс», рядок 1495), якщо він має від'ємне значення.

Якщо під час розрахунку фінансового показника знаменник формули дорівнює 0, то під час розрахунку інтегрального показника береться найменше значення показника зі значень, установлених для фінансового показника, крім таких фінансових показників, як К₃, МК₃, К₅, К₆, МК₆, К₇, МК₇, К₁₀, К₁₁, МК₁₁, за якими береться найбільше значення.

Якщо під час розрахунку фінансових показників К₃, К₆, МК₆, К₁₁, МК₁₁ знаменник формули є від'ємним, то під час розрахунку інтегрального показника береться найбільше значення показника.

3) Розраховується інтегральний показник фінансового стану боржника – юридичної особи (за обраною моделлю таблиць 1, 2 додатку 7 до Положення № 351).

4) Визначається клас боржника – юридичної особи залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) (таблиці 4, 5 додатку 7 до Положення № 351). Найвищий клас боржника – 1, найнижчий – 9.

Банк коригує визначений на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану клас боржника – юридичної особи, застосовуючи коригуючі фактори, зокрема фактори щодо:

- своєчасності сплати боргу боржником – юридичною особою з дотриманням таких вимог: у разі наявності факту прострочення боргу від 31 до 60 днів банк визначає клас не вище 5; від 61 до 90 днів – не вище 8; 91 та більше днів – не вище 10;
- належності боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем / групи пов'язаних контрагентів;
- ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника / контрагента;
- вимог стосовно визнання / припинення визнання банком дефолту боржника / контрагента;
- наявної в банку інформації стосовно кредитної історії боржника в частині його

класифікації за класом 10, тоді банк понижує клас такого боржника на три класи.

5) Визначається значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи згідно з додатком 9 до Положення № 351, виходячи зі скоригованого класу боржника (табл. 1).

Таблиця 1
Діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту (PD) боржника – юридичної особи

Клас боржника – юридичної особи	Діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту (PD)
1	0,005 – 0,009
2	0,01 – 0,019
3	0,02 – 0,03
4	0,04 – 0,06
5	0,07 – 0,10
6	0,11 – 0,17
7	0,18 – 0,32
8	0,33 – 0,59
9	0,60 – 0,99
10	1

Банк під час визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи в межах установленого діапазону враховує:

- динаміку фактичних значень інтегрального показника;
- коефіцієнт покриття боргу;
- якість менеджменту боржника – юридичної особи;
- наявність та активність ринків збуту продукції;
- наявність та стан виконання бізнес-плану;
- рейтинги боржника – юридичної особи (за наявності);
- інші події та обставини, що можуть впливати на припинення виконання боржником своїх зобов'язань.

Порядок урахування впливу такої інформації на значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи в межах установленого діапазону банк визначає у внутрішньобанківському положенні.

Банк під час визначення кредитного ризику за кредитом під інвестиційний проект здійснює моніторинг його фінансової самоокупності та практичної реалізації (здійснює аналіз ефективності бізнес-плану реалізації інвестиційного проекту, структури його фінансування

(співвідношення власних / залучених джерел), моніторинг стану виконання основних етапів реалізації проекту, наявності укладених договорів із постачальниками / покупцями в рамках інвестиційного проекту). Під час аналізу стану реалізації інвестиційного проекту банк визначає такі положення: спроможність боржника ефективно продовжити / завершити реалізацію такого проекту та отримати заплановані результати; надійність і стабільність бізнесу, яким займатиметься боржник протягом часу, що потрібний для завершення проекту і повернення кредиту; повноту врахування боржником усіх ризиків, що можуть виникнути впродовж строку користування кредитом.

Висновки з цього дослідження. Отже, алгоритм оцінки фінансового стану боржника – юридичної особи, відповідно до вимог «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», має такі особливості.

1) Вибір моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи визначається за такими двома факторами:

- належність підприємства, відповідно до законодавства України, до великого (середнього) або малого;
- вид його економічної діяльності (сільське господарство, лісове господарство та

рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів тощо).

2) Методика розрахунку фінансових показників з інформацією фінансової звітності залежить від розміру підприємства: велике (середнє) або мале.

3) У модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи включаються фіксовані значення показників, що залежать від належності фактичних значень фінансових показників до відповідних діапазонів.

4) Клас боржника – юридичної особи визначається такими двома факторами:

- значення інтегрального показника фінансового стану;
- належність підприємства, відповідно, до великого (середнього) або малого.

Загалом доцільно застосовувати таку послідовність аналізу банком кредитоспроможності боржника – юридичної особи: загальна характеристика боржника → оцінка фінансового стану боржника шляхом розрахунку інтегрального показника → аналіз ефективності проекту, що кредитується, та оцінювання ризиків, пов'язаних із ним, → прийняття рішення про кредитування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: затверджено Постановою Правління Національного банку України від 30 червня 2016 р. № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: [навчальний посібник] / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2004. – 365 с.
3. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: [підручник] / Ю.С. Цал-Цалко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.
4. Фінансово-економічний аналіз: [підручник] / [П.Ю. Буряк, М.В. Римар, М.Т. Бець та ін.]; за заг. ред. П.Ю. Буряка, М.В. Римара. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
5. Фінансовий аналіз: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / [О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька]. – К.: КНЕУ, 2002. – 388 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73, із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»: затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 р. № 39 (у редакції Наказу Міністерства фінансів України від 24 січня 2011 р. № 25) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.